

Stipendierapport från Anita Johansson

Mediesituationen på Island 2010

– Allt sjönk runt omkring oss. Vi också. Ingen visste vad som skulle ske. Vi var som orkestern i matsalen på Titanic; vi fortsatte att spela, bättre än någonsin.

Karl Blöndal, andreredaktör på Morgunblaðið och ställföreträdande ansvarig utgivare, beskriver känslan på redaktionen hösten 2008 när Islands storbanker föll som dominobrickor under en och samma vecka.

Ett år och tio månader har passerat sedan kraschen när jag möter honom på Café Paris i Reykjavik sommaren 2010. Under ett par veckor träffar jag mediemänniskor, med eller utan jobb, författare och folk i affärer och på gatan. Jag vill veta vad som har hänt sedan de flesta medier gick i konkurs i det som på Island kallas "kreppan".

Morgunblaðið, som tidigare var Islands största tidning, gick i konkurs, tyngd av annonstapp och lån till nya pressar. Staten som ägde konkursboet sålde tidningen till fiskekvotsägare från Vestmannöarna, med Guðbjörg Matthíasdóttir i spetsen. De avskedade EU-vänlige chefredaktören Ólafur Stephensen och några veckor senare presenterades den nye chefredaktören: Davíð Oddsson, tidigare statsminister och riksbankschef. Kritiken har varit massiv.

”Det är som att sätta Richard Nixon som chefredaktör på Washington Post efter Watergateskandalen”, säger Egill Helgason, isländsk journalisten och politiske kommentator, i en krönika i Göteborgs-Posten.

Islands största tidning, gratistidningen c, ägs i sin tur av Jon Ásgeir Jóhannesson, en av Island ökända finansvikingar. Han är mannen som startade det stora tidningskriget i Danmark. Hans bolag 365 medier dominerar

fortfarande den isländska mediemarknaden, med sex kommersiella tv-kanaler, sju radiokanaler, Fréttabladid och nättidningen visir.is

Tidningsläsarna har i princip att välja mellan en finansviking och mannen som många islänningar ser som den som har störst skuld i den stora finanskraschen. Samtidigt ska redaktionerna bevaka ett samhälle med övermäktiga skulder för stat, kommuner och enskilda, med offentliga nedskärningar, folkliga protester och växande arbetslöshet. På mediernas dagordning står också EU-frågan, Icesave, kommunval och frågan om vilka som bär ansvaret för kraschen och hur det som skedde kunde ske. Därtill kom ett askmoln.

Tillbaka till Karl Blöndal. Han har jobbat för Morgunblaðið sedan 80-talet, bland annat som korrespondent i Berlin och USA och som ansvarig redaktör i drygt tio år. Han har varit med om flera chefredaktörer och är lätt uppgiven inför läsarnas misstroende.

– Det spelar ingen roll vad vi skriver eller vilken journalistik vi gör. Läsarna tolkar det ändå som färgat av David Oddsson och Självständighetspartiet.

Sedan David Oddsson tillsattes som chefredaktör hösten 2009 har Morgunblaðið rasat i upplaga, räckvidd och förtroende. Tryckversionen av tidningen blir tunnare och tunnare.

En av läsarna jag pratar med, en ung expedit i en av Reykjavíks butiker med exklusiv isländsk design, får ge röst åt det misstroende som tydligt visats i medieundersökningar de senaste två åren:

"Den jävla David Oddsson! Situationen är helt vansinnig – hur är det möjligt här? Det är som Kuba! David Oddsson som skapade systemet som president och sedan inte gjorde något åt situationen riksbankschef. Det skulle vara underligt att ha förtroende för den skamligaste av alla! Och Fréttabladid ägs av Jón Asger Johannesson – och de ska undersöka varandra och situationen. Vansinne!"

När jag senare via mejl frågar Karl om medieryktet att Morgunblaðiðs ägare skulle köpa Fréttabladid svarar han:

– Det ryktet har jag inte hört, men jag blev också tillfrågad om det var riktigt att David Oddsson skulle bli Morgunblaðiðs chefredaktör och jag svarade att det var uteslutet – nästa dag var han min chefredaktör.

Och tillägger att en sådan affär verkar osannolik eftersom ägarna har helt motsatta intressen.

Polariseringen mellan de båda har i hög grad präglat medieklimatet och läsarnas förtroende. När Ólafur Stephensen blev sparkad från den ena tidningen blev han i stället anställd som chefredaktör på den andra: Fréttabladid.

I juni förra året gjorde han en avstämning av mediesituationen på Island: 2007 fanns fem dagstidningar på Island – alla var knutna till storbankerna. I finanskraschen försvann gratistidningen 24 stundir, finanstillidningen Vidskptabladid förvandlades till veckotidning, kvällstillidningen DV bytte ägare och blev en tre dagars-tidning. Morgunblaðið och Fréttabladid återstår. Jón Asgeir Jóhannessons bolag 365 medier har 56 procent av annonsmarknaden, Morgunblaðiðs ägarbolag Arvakur 17 procent och public service-bolaget RÚV 16 procent.

Annonsmarknaden dök och är cirka 30 procent mindre än före kraschen, isländska kronans kollaps har gjort papper och färg väsentligt dyrare. För bolag som hade skulder i utländsk valuta har skulden fördubblats. Tidningarnas upplagor sjönk drastiskt.

Nedskärningarna blev stora: en sjättedel av fast anställda journalister blev uppsagda, majoriteten kvinnor och medarbetare över 60 år.

Tidningarna har blivit tunnare, kulturmaterial är bantat, resurserna räcker inte till grävande journalistik, debatt- och insändarmaterial har fått mer utrymme. Mindre livsstilsmaterial – eftersom konsumtionen har minskat radikalt. Mindre ekonominyheter. Mer inrikes- och mindre utrikesnyheter. Färre korrespondenter och långt färre resor. När EU, på Islands nationaldag i fjol, gav

klartecken för Island att inleda medlemsförhandlingar, var en enda isländsk reporter på plats för att bevaka händelsen för fyra olika medier.

De journalister som har kvar sina jobb har fått sänkt lön med mellan fem och 15 procent. Arvoden till frilansare har sänkts med en tredjedel.

I juni i fjol var arbetslösheten bland journalister cirka tio procent – en skyhög siffra på Island. Det finns inga turordningsregler vid uppsägning. Det i sin tur har skapat stor osäkerhet bland dem som förlorat jobbet – vad var anledningen till att just jag fick sluta? Det har också skapat en osäkerhet bland dem som är kvar: Vad vågar jag säga till min chef?

Journalistförbundet kunde ingenting göra annat än att vädja till mediebolagen – det fanns inga avtal att luta sig mot.

Ett mediebolag har behållit läsarnas och tittarnas förtroende: public service-bolaget RÚV, som driver två radiokanaler och en tv-kanal.

Sigrún Stefánsdóttir började som kanalchef för en radiokanal 2005. I dag är hon programchef för båda radiokanalerna och dessutom tv.

– När jag började hade jag som mål att vara en bra chef och att kanalen skulle göra bättre radio än tidigare.

Innan krisen fanns totalt 330 anställda på RÚV – sedan dess har de minskat med 50 (jämför med 2 100 anställda på SVT och 1 670 på SR). Och Sigrún har fått ändra sitt mål:

– Nu är mitt mission att ta tillvara den enorma kunskap som finns på min arbetsplats, att ta vara på de anställda – och att publiken ska märka så lite som möjligt av den enorma nedskärning vi gått igenom.

Även på RÚV har lönerna sänkts med 5-15 procent, mest för de högst avlönade, dvs cheferna. Inköpsbudgeten för utländska program sänktes med en tredjedel, samtidigt som programmet blev dubbelt så dyra att köpa. Endast en fungerande lokalradio- och tv-station finns kvar – men inga lokala sändningar.

All egen programproduktion är nedskuren. Aldrig tidigare har RÚV sänt så många repriser. Även nyhetsbevakningen är kraftigt bantad.

I fjol hotade nya uppsägningar på RÚV men ett gott ekonomiskt resultat räddade situationen. Annonsintäkter klarar bolagets ekonomi när politikerna skär ned skattebidragen. Tidigare var RÚV licensfinansierat, men det ändrades till skattefinansiering när RÚV förvandlades till aktiebolag 2007. Skattemedlen skulle vara öronmärkta, men minskas med nio procent 2011. De öronmärkta medlen gör att RÚV har en utsatt position i förhållande till de politiska makthavarna.

– Detta system används i andra nordiska länder som exempel på hur man inte ska göra. Licens är ett mycket renare system, säger Sigrún.

Jag frågar både på tidningarna och RÚV om hur det står till med grävande journalistik på Island och får ungefär samma svar: resurserna räcker inte. Regeringens rapport om orsaken till krisen, en tjock bästsäljare i de isländska bokhandlarna i juni i fjol, har varit en källa till god journalistik.

Annars står DV, uppstickaren och kvällstidningen med dåligt rykte, i en klass för sig.

Tidningen, som fått ökat förtroende bland läsarna, har drivit en hård granskning i efterdyningarna av bankernas fall. Ibland över gränsen.

Tidningen är den mest förtalsstämda på Island och fälldes så sent som i februari 2011. En dom som upprör Blaðamannafélag Íslands, det isländska journalistförbundet. Islandsbloggen citerar ett uttalande att Island måste slå vakt om yttrandefriheten samt att domen är ett tecken på att ingen lärt något av finanskrisen och den då ofta okritiska journalistik som dominerade. Yttrandefriheten för journalister är enligt förbundet betydligt sämre än i de nordiska grannländerna.

Åter till Reykjavik. Jag möter Thröstur Helgason, en av journalisterna som

mist jobbet på Morgunblaðið. Han var redaktör för tidningens kulturbilaga, som numera är nedlagd. Samtidigt som han blev klar med sin masterexamen i litteratur var en av hans vänner klar med sin i ekonomi. De började jobba ungefär samtidigt med samma lön. Tio år senare fanns vännen med på listan över de 500 rikaste i världen. De flesta finansvikingar är födda -67 eller 68. Thröstur minglade med dem alla på universitetet.

– Jag tänkte: vad vet de om internationella finanser?

När kraschen kom deltog Thröstur i kastrullrevolutionen utanför parlamentet, han skrev kritiskt om Självständighetspartiet i tidningens kulturdela och tog också in andra kritiska röster. Uppsägningen kom som en överraskning. I dag doktorerar han och saknar inte tidningslivet.

I en annan del av staden Gerdur Kristny, författare och krönikör. Ett kvarter ifrån bor David Oddsson i ett välbevakat hus.

Gerdur stängde snabbt av alla medier under krisen.

– Alla dessa stora ord varje dag: landet i bankrutt. Utan några svar vad det egentligen betydde, eller vad som skulle ske. Sedan kom allt skuldsättande, vems felet var. Häromdagen sa någon att det berodde på att vi köpt för många platt-tv!

Gerdur Kristny hade svagt förtroende för medierna redan innan krisen.

Två bilder hur det kunde se ut: I en nyårsenkät om året som gått och om framtiden var det bara bankmän som uttalade sig. Under guldåren visade en rad av finansvikingarna upp stora kulturella ambitioner som sponsorer och mecenater. En tidning hade en tävling om vem som var den bästa rika personen i landet. I juryn satt en rad kulturpersonligheter. Några månader senare blev fallet hårt för hela landet och de bästa rika – Landbankis ägare Björgólfur Thor Björgólfsson, Islands första miljardär och rikaste person, hans far och Islands näst rikaste person, Landsbankis styrelseordförande, Björgólfur Gudmunsson, och Jóhannes Jónsson, grundare av lågpriskedjan Bónus, far till en av de mest

kända vikingarna Jón Asgeir Jónsson. Den rikaste av dem alla Björgólfur Thor Björgólfsson har bett islänningarna om förlåtelse. Ursäkten är inte accepterad.

Utanför Café Paris, Reykjavíks stora träffpunkt, stöter jag på Birgitta Jónsdóttir, en av tre parlamentsledamöter för Rörelsen, hon har en välanvänd och bucklig wokpanna hängande tvärs över designkappan, som vore den en aexelremsväska. Hon hade just demonstrerat utanför Internationella valutafondens kontor. Birgitta Jónsdóttir är Wikileaks representant på Island och kvinnan bakom Immi – The Icelandic Modern Media Initiative – antaget av alltinget och som ska göra Island till ett paradiset för fri information.

Än har det inte gett resultat; nya lagar är ännu inte antagna. Karl Blöndal är en av dem som väntar på det nya öppna Island:

– Det finns historier som vi gärna vill berätta er om, men inte ha råd till, som till exempel hur det gick med bolagen som gick i konkurs, vad de gamla bankdirektörerna gör, var de får pengar ifrån, nyprivatiseringen av bankerna som pågår bakom stängda dörrar.

Vad ska hända sedan? Några tidningar håller sig med egna som völvor siar om det kommande året. I fjol prickade de in vulkanutbrottet. Upplagorna stiger markant när spådomarna publiceras. De är detaljerade och jag lånar från Islandsbloggen ur Völvans spådom för 2011 i DV:

Vid slutet av året slutar Davíð Oddsson som chefredaktör för Morgunblaðið. Innan dess kommer han att synas i en oväntad roll i samband med välgörenhetsarbete. Och tidningen kommer i allt högre grad att rikta in sig på och läsas av dem som delar ledningens politiska åsikter.

Huvudkonkurrenten Fréttablaðið och ägarbolaget 365 kommer att säljas. Och en av köparna blir Guðbjörg Matthíasdóttir, som också är huvudägare i

Morgunblaðiðs ägarbolag Árvakur. Både inom Morgunblaðið och Fréttablaðið väntar enligt DV:s Völva massuppsägningar och nedskärningar.

Därmed försvinner Jón Ásgeir Jóhannesson också som en intressent inom isländska media. Men tillsammans med fadern Jóhannes Jónsson lanserar han under 2011 en ny affärsidé som islänningarna kommer att uppskatta

Och Vikanvölvans spådom för 2011:

Tuffare blir det för tredagarstidningen DV där ännu ett ägarbyte kan vara på gång, och mediebolaget 365 som kan styckas upp med möjlig nedläggning av Fréttablaðið.

Anita Johansson